

Т. В. Савелко,
к. е. н., Академія муніципального управління

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РЕГУЛЯЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ НА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Визначено шляхи нарощування банківського капіталу в Україні. Досліджено вплив регуляційних функцій на розвиток банківської системи в державі.

The ways of increase of bank capital are certain in Ukraine. Influence of adjusting functions is explored on development of the banking system in the state.

Ключові слова: банківський ризик, державне регулювання, капіталізація, регуляторна функція.

ВСТУП

Державний контроль за банківськими ризиками виступає важливим чинником, що визначає стабільну та прибуткову роботу банківського сектора, підтримує суспільну довіру до нього. Основними формами державного регулювання банківських ризиків є кількісне та якісне регулювання капіталу банків, державні програми страхування вкладів, централізоване збирання та розповсюдження інформації про банківські ризики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам регулювання банківської системи України в умовах перехідної економіки присвячені праці Г. Башнянина, О. Вовчак, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, М. Козоріз, О. Копилук, О. Кириченко, А. Мороза, С. Мочерного, О. Петрика, М. Савлука, Т. Смовженко, М. Суржинського, С. Реверчука, С. Хорунжого, Т. Черничко, В. Юценка та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити шляхи нарощування банківського капіталу в Україні;
— дослідити вплив регуляційних функцій на розвиток банківської системи в державі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Американський економіст Дж. Сінкі відмічав: "Яким повинен бути власний капітал банку, щоб йому могли довіряти вкладники, інвестори та регулюючі органи? В банківській та фінансовій літературі це питання відоме як питання про адекватність капіталу. Той, хто знає відповідь на це питання, заслуговувати-

ме на постійну увагу в колах банкірів та фінансистів..." [9, с. 181]. Сума необхідного капіталу залежить від ризику, який бере на себе банк. Тому перед банком завжди стоїть питання: збільшувати свій капітал при зростанні ризику чи вкладати його у малоризиковані, але й малодохідні активи. На практиці комерційні банки традиційно прагнуть підтримувати капітал на більш низькому рівні для підвищення ефективності шляхом економії на обсягах операцій та для збільшення прибутку інвесторів. У той же час завдання органів нагляду полягає у досягненні банками більш високого рівня достатності капіталу для підвищення стійкості банківської системи в цілому.

Регулюючими органами розвинутих країн було розроблено декілька принципово різних підходів до встановлення нормативів достатності банківського капіталу. В них чітко прослідковується тенденція переходу від жорсткого регулювання, що базувалось на регламентації та заборонах, до ліберального регулювання, що базується на договірних відносинах з наглядовими органами та надає банкам відчутні свободи та стимули.

Перші кроки для вирішення проблеми методології оцінки капіталу здійснив Базельський комітет банківського нагляду. Цей підхід отримав назву "стандартизований" (standardized approach). Він полягає у поділі фінансових активів на класи відповідно до ризику, що ними приймаються. Для банків встановлювались жорсткі вимоги до розміру капіталу, що резервувався під кожний клас активів. У відповідності з прийнятими стандартами достатність банківського капіталу оцінювалась за допомогою таких показників:

— мінімальний абсолютний розмір власних коштів банківських установ (статичний аспект);

— співвідношення капіталу банку та активів, зважених із урахування ризику вкладених коштів (динамічний аспект) [4, с.186].

Цей підхід суттєво обмежував банки в управлінні ризиками. Тому в квітні 1995 року Базельський комітет запропонував інший підхід, який став відомий як підхід на основі внутрішніх моделей (internal models approach). Цей підхід стимулював розвиток, власне, банківських внутрішніх моделей управління ризиками їх портфелів фінансових активів. За новими правилами, кожний банк повинен розраховувати максимальний розмір збитків на наступні 10 днів, який не буде перевищений з ймовірністю 99%, а розмір капіталу визначається як добуток отриманої оцінки ризикової вартості на деякий коефіцієнт (максимальне значення 3). Однак регулюючі органи залишили за собою право перегляду цього значення в разі суттєвих розбіжностей між даними внутрішніх моделей та реальними результатами діяльності банку [6, с. 102].

Важливим кроком до лібералізації державного регулювання став контрактний підхід (prescommitment approach), запропонований американськими економістами П. К'юпиком та Дж. О'Брайеном. Він передбачає, що розрахунок розміру власного капіталу здійснюється на рівні, що відповідає оцінці максимально можливих втрат, розрахованих самим банком. Тобто банк зобов'язується не виходити за межі збитків, що раніше задекларовані. В іншому разі, наглядовці можуть застосувати штрафні санкції [10, с. 5].

Власний капітал — важлива і невід'ємна частина фінансових ресурсів будь-якого банку. В той же час функції, роль та величина (або точніше частка) власного капіталу банку мають суттєву специфіку в порівнянні з іншими галузями підприємницької діяльності.

Акціонерний капітал служить захистом, який виконує роль страхового фонду для покриття непередбачених втрат і збитків, що виникають в процесі оперативної діяльності банку. Роль банківського капіталу підкреслюється тією обставиною, що, на відміну від підприємств, банк вважається платоспроможним до того часу, поки не торкатися його акціонерного капіталу. З точки зору НБУ, капітал — "буфер" для поглинання неочікуваних збитків [8]. Базель виходить з концепції регулятивного капіталу. Тобто, регулятивний капітал виступає як капітал, який повинен мати банк для проведення відповідних операцій, оскільки цього вимагає регулюючий орган. Поряд з концепцією регулятивного капіталу існує концепція економічного капіталу. Економічний капітал — це капітал, необхідний для покриття ризиків, що приймаються банком.

Стратегія встановлення єдиного для всіх банків мінімального стандарту капіталу має місце як у світовій, так і в українській практиці. Національний банк України надає особливого значення процесу капіталізації банківської системи, тому виконання комерційними банками ліцензійних вимог щодо мінімального розміру капіталу та програм капіталізації перебуває під його постійним контролем.

При розробці програм капіталізації українські банки розглядали плановий приріст прибутку в ролі основного джерела підвищення капіталу. Однак паралельно з вимогами нарощування капіталу Національний банк встановлює нормативні правила, які збільшують затратну частину банків та об'єктивно зменшують їх прибуток:

— норми обов'язкового резервування від суми залучених коштів — це, по суті, "заморожені" кошти, тобто, кошти, які не працюють та не беруть участі у формуванні прибутку та не забезпечують приріст капіталу;

— рішення НБУ про порядок формування страхо-

вих фондів також зменшують прибутковість банків (це стосується щомісячних формувань страхових резервів по кредитних операціях, дуже жорстких вимог по класифікації кредитів).

Проблема недостатньої капіталізації зумовлена як недосконалістю усієї банківської системи, так і окремих банків, які не можуть залучати значні ресурси та здійснювати масштабні операції. Якщо порівнювати вітчизняну банківську систему із системами зарубіжних країн, то частка банківських активів у ВВП України становить 40%, коли у Німеччині — близько 200, Великобританії — 130, Східної Європи — 80—90% [3, с. 31].

Проблема капіталізації банків особливо гостро постала для малих та середніх банків. Вимоги до збільшення капіталу примушують банки до їх реорганізації шляхом злиття чи поглинання. Особливо це проявляється у розвинутих країнах.

Подібна тенденція характерна і для України. Однак, на нашу думку, масштаби вітчизняної економіки потребують наявності як великих, так і малих банків. Великі банки, маючи у своєму арсеналі значні ресурси, можуть підтримувати складні виробничі структури, фінансувати великі проекти. Малі банки мають свої переваги: вони більш гнучкі та мають ширші можливості щодо індивідуального підходу до клієнтів.

Існує багато банків, що мають достатню капіталову базу, але при цьому мають серйозні фінансові проблеми — це легко проглядається у банківському балансі. Одночасно існують малі та середні банки, у яких немає проблем з ліквідністю, з ресурсами та проблемними кредитами, але які мають проблему капіталізації. "Несумісність використання норм міжнародних стандартів з рівнем розвитку країни ведуть до штучного відсіву з банківського сектора невеликих, але фінансово надійних банків" [5, с. 12]. На нашу думку, об'єднання "нездорового" великого банку з стабільним середнім чи малим негативно відіб'ється на роботі всієї установи. Активами малого банку будуть лататися дірки великого. При цьому, в першу чергу, постраждають інтереси вкладників та акціонерів.

Багато невеликих банків вже зайняли своє місце в економіці держави, мають своє ім'я, клієнтів, ведуть прибуткову фінансову діяльність, перераховують податки в бюджет, надають кошти у пріоритетні галузі економіки на взаємовигідних умовах. Тому НБУ повинен шукати відповідні підходи до тих комерційних банків, які ведуть стабільну фінансову діяльність та приймають всі можливі заходи капіталізації.

Отже, Україна повинна йти шляхом нарощування банківського капіталу, але розумними темпами, адже завищені вимоги до банківського капіталу лише ослаблять здатність банків до кредитування, яке необхідне для підтримки економічного зростання країни.

Але навіть безнадійне відставання від західних стандартів не заважає постійному росту рівня капіталу та капіталізації кредитних установ. Більшість малих банків, які вирішували проблему капіталізації, декілька кварталів несли збитки, так що наростити власний капітал за рахунок прибутку не могли — приходилось залучати нових інвесторів. Є у цій групі і певний застій: багато з них давно не міняли структури активів та пасивів, а власний капітал коректували на фінансовий результат.

У різних країнах банки застосовують різні стратегії нарощування капіталу. Наприклад, у США банки нарощують капітал шляхом додаткового випуску акцій та субординованих облігацій, а також збільшення фонду перерозподіленого прибутку. У Великобританії банки обрали коригування структури портфеля активів. Японські банки збільшують капітал шляхом включення до нього прибутку від зростання ринкової ціни інвестиційного портфеля [2, с. 50].

Іншою формою державного регулювання ризику

банківських операцій є страхування депозитів. Його мета — пом'якшення тяжких соціальних наслідків втрат дрібних та середніх вкладників, що можуть виникнути внаслідок банкрутства банків. Не слід забувати, що населення України зазнало великих втрат від знецінення заощаджень в установах Ощадного банку СРСР.

Система страхування повинна охоплювати банки та інші фінансові установи. Страхування набуває нової функції — регулювання втрат фінансового капіталу шляхом перерозподілу збитків між кредитними інститутами.

Механізми відшкодування збитків дуже різні. Часто для цього формується фонд з внесків банків. Далі ці кошти розподіляються між вкладниками, які постраждали від банкрутства банку, в межах встановленої норми. Інший шлях у випадку банкрутства банку — отримання відшкодування від інших банків. Розмір участі кожного з них визначається обсягом залучених депозитів від небанківського сектора.

Як відмічають А. Огієнко і Т. Раєвська [7, с.39], на сьогоднішній день системи страхування депозитів створені у 68 країнах світу, 32 з них — європейські. Ці системи поділяють на два види [1, с. 42]. Перший — передбачає створення особливого державного чи підконтрольного державі органу, діяльність якого фінансується спільно банками та державою (США, Канада, Великобританія, Японія ін.). При такій моделі всі банки зобов'язані брати участь у гарантуванні вкладів.

Другий варіант поширений у Західній Європі і базується на німецькому досвіді. У цьому випадку системою гарантування вкладів керують Асоціації банків. Відповідно участь банків у такій системі є добровільною, а державне фінансування відсутнє.

До прикладу, Швейцарська банківська асоціація надає клієнтам своїх банків-учасників гарантії щодо сплати вкладів по розрахункових та ощадних рахунках у розмірі до 30 тис. швейцарських франків. Ці кошти сплачуються негайно, коли розпочато процедуру банкрутства банку.

У Франції гарантія становить до 400 тис. франків на одного вкладника (не враховуючи депозитні сертифікати та вклади в іноземній валюті). Однак є загальна межа гарантії — не більше 200 млн франків. Асоціація французьких банків не стягує регулярних внесків до гарантійного фонду, а суми фактичних виплат покриваються членами асоціації пропорційно до обсягу залучених ними депозитів.

У Німеччині Фонд захисту депозитів знаходиться під егідою Федеральної асоціації німецьких банків. Банки-учасники повинні регулярно проходити аудиторські перевірки, вони зобов'язані дотримуватись ряду вимог щодо капіталу, прибутків та кваліфікації фахівців. Щорічні відрахування у фонд дорівнюють 0,03 % загальної суми зобов'язань банку щодо небанківського сектора.

Державна влада розвинутих країн неодноразово декларувала, що недопустить банкрутства великих банків за допомогою політичних засобів. Уряди Франції, Німеччини, Великобританії, Канади заявляли, що вони готові прийти на допомогу великим банкам, навіть якщо страхового фонду не вистачить для відшкодування втрат вкладників.

Хоча схеми гарантування вкладів набули широкої популярності у світі, все більше економістів виявляють негативні тенденції у їх впливі на економіку. Все більша кількість емпіричних досліджень доводять, що існування фондів гарантування вкладів може збільшувати ризик фінансової нестабільності [11]. Вчені вважають, що існування системи страхування вкладів (або навіть неявне страхування у вигляді допомоги держави у разі необхідності) може зменшувати стимули, що спонукають органи регулю-

вання та кредиторів здійснювати моніторинг банків, а банки — здійснювати більш ризикові операції. Так, А. Лобанов називає систему державного страхування вкладів "механізмом переносу ризику" [6, с. 101]. Вчені вбачають основну проблему — у розвитку інституційної сфери. У тих країнах, де існує ігнорування законів, регулювання здійснюється слабо, а права кредитора захищені не повноцінно, існування системи гарантування вкладів буде сприяти фінансовій нестабільності та збільшенню фінансової кризи. Українська схема, звичайно, не передбачає надмірно щедрі виплати та охоплює лише обмежене коло дрібних вкладників — фізичних осіб, які однаково не здатні в повній мірі здійснювати ефективний моніторинг банків. Стимули, які спонукають інших кредиторів пильно слідкувати за банками, не повинні стати меншими: у випадку ліквідації вимоги таких кредиторів задовільняються лише після виплати всіх коштів вкладників. Крім того, створення системи гарантування вкладів повинно супроводжуватися розвитком банківської системи, пруденційного регулювання та повним дотриманням законності. Це значною мірою стосується і України. Тому змінюється саме ставлення до банків зі сторони наглядових органів. Національний банк переходить до більш глибокого аналізу та перспектив діяльності комерційних банків. Вчені називають такий напрям регулювання, як пріоритет змісту перед формою.

ВИСНОВКИ

У цілому можна сказати, що здійснення державними органами функцій щодо запобігання банківським ризикам та регулювання пов'язаних з ними проблем має велике суспільно корисне значення. Державне регулювання власного капіталу банків та страхування депозитів не є альтернативними стратегіями підвищення надійності банківського сектора, вони діалектично пов'язані та доповнюють одна одну. В Україні є доцільним використання досвіду провідних економічно розвинутих країн щодо раціонального поєднання обох зазначених методик.

Література:

1. Берназюк Я. Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб // Вісник НБУ. — 2004. — №7. — С. 41—45.
2. Бицька Н. Банківський капітал в економіці України // Вісник НБУ. — 2006. — № 1. — С. 48—51.
3. Дзюблук О. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці // Вісник НБУ. — 2005. — №3. — С. 30—35.
4. Довгань Ж. Формування власного капіталу комерційних банків України в умовах європейської інтеграції // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — Тернопіль: Економічна думка, 2000. — С. 186—194.
5. Лашкевич В. Мы спросили у банкира // Бизнес. — 1999. — № 14. — С. 12.
6. Лобанов А.А. Энциклопедия финансового риск-менеджмента. — 2-е изд. — Москва, 2006. — 675 с.
7. Огієнко В., Раєвська Т. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб — гарант захисту "малих" вкладників в Україні // Вісник НБУ. — 2001. — № 6. — С. 38—43.
8. Постанова Правління НБУ № 361 від 02.08.2004р.
9. Сікора В. Д., Сікора Б. В. Олігархізм, опозиція та ринкова демократія в Україні // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — №9. — С. 173—182.
10. Яценюк А. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку // Вісник НБУ. — 2004. — № 11. — С. 4—9.
11. Bade R. and Parkin. M. Central Bank Laws and Monetary Policy. Department of Economics. — University of Western Ontario, Canada, 1984.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.